— Ану, шквар, Сашко! Чого став? Ну — хі-ха! Тра-та-та...

— Вморився,— відповів Сашко, важко дихаючи. Похитуючись, він підійшов до столу й сів на вільнім дзиглику.

— Ат, вигадки! На ось, випий, де й візьметься: самі ноги заходять. Ну, н... не вигадуй, пий всю...

Тремтячими від утоми руками Сашко перехилив чарку в рот; поспішаючись, щоб не скривитись, ухопив шматок хліба й почав заїдати. А в голові йому наче хвилі гойдалися, й сивий туман застилав очі. І смішно було Сашкові, що вони, шахтарі й дівчата, можуть крутитись, танцювати тоді, коли і стіни, й поміст не стоять на місці, і тихо-тихо підіймаються вгору, знов спускаються й знов підіймаються, коли хочеться покласти голову — все одно, на що — й прогнати докучливу, важку знемогу, що налила й голову, й очі, й руки, й ноги, й усе тіло. А ще краще — устромити гарячу голову в діжку з холодною-холодною водою...

— Е, та ти, брат, зовсім той... Бери його, дівчата, під руки, нехай танцює!.. Ну, Сашко, шквар!..

— Чи ви не показалися, анцихристи? — сплеснула ‘ руками стара Руччиха, зупинившись на порозі.— Де ж ваш сором? Люди в церкві на стрястях Богу моляться, а вони з жиру казяться!..

— А-а, се ти, бабо! — зрадів, немов любку вздрівши, молодий паливода Хицун, кучерявий, чорний од сажі.— Получку, бабо, поливаємо. Ану, з нами!

Хицун, пританцьовуючи й розставивши руки, підбіг до баби Руччихи, вхопив її в міцні обійми й закрутив по хаті під регіт напівпідпилих товаришів і вереск дівчат.

— Одчепись! Одв'язни, сатано, Господи прости! — пручалась баба.— Погибелі на тебе нема, осоружний!..

— Ха-ха-ха! Хо-хо-хо! — розтиналося по хаті, аж стіни дрижали.

Зрештою, баба, спритним рухом видравшись з рук нахабника, дала йому доброго стусана й накрила мокрим рядном Сашка.

— А ти чого тут, га? Чого ти тут? Зараз мені забирайся до хати! Батько вмер... У-у, шибенику! Нема, щоб отця доглянути, побіг гасати з отсими латрижниками!..

Сміх, жарти, гармошка вщухли. Сашко підвівсь і витріщив на бабу помутнілі очі свої, немов уперше бачив її.

— Чого витріщився? — лютувала баба.— Чуєш, що кажу? Йди мені зараз до хати — батько вмер... царство небесне, вишній спокій.

Баба перехрестилась, і Сашко раптом зрозумів усе, а зрозумівши, заплакав.

— А-а, шкода,— бурчала Руччиха,— ото Бог і карає, щоб не витанцьовував у чистий четвер та коли батько вмирає.

— Ну, що ж, Сашко, нічого не вдієш,— розважав Хицун, гладячи хлопця по голівці,— кинь, не плач, не пропадеш. Тільки й того що батьків ремінь не гулятиме більш по твоїй спині.

— А! А! Яке меле дитині! — обурилась баба.— Де ж ти, харцизе, бачив, щоб дитині та не було шкода батька?

— Кинь, бабо, не того... Тобі шкода, Сашко? Говори, не плач.

— Авжеж... шкода...— хлипав Сашко, втираючи сльози обома кулаками.— Обіцяли, як видужають, нового картуза справити... ги-ги... та й померли, не справивши... ги-ги...

Всі зареготались, а баба, оскаженівши від такого повороту розмови, вхопила Сашка за плече й стусанами випхала з хати.

Йти було недалеко, тільки до другого балагану. Баба впхнула Сашка в тісненьку каютку, наполовину зайняту печею й лежанкою, знайшла в печурці сірнички й засвітила лампу. Чорні, виразні тіні заметушилися по стінах і зупинились, коли лампу поставлено було на столі. Сашко скинув свої великі драні шкарбани і, як кіт, стрибнув на лежанку.

— Я ж на часиночку,— промовила баба Руччиха,— піду декого покличу покійника обмивати, а ти мені сиди, нікуди не йди... А проте краще буде, як я замкну тебе.

Баба вийшла, й чути було, як вона в сінях бряжчить залізними кільцями, замикаючи двері. Сашко поставився до свого ув'язнення цілком байдужно. Голова йому палала й була немов свинцем налита, очі самі злипалися, всередині пекло й нудило. Хотів напитись, та згадав, що діжка з водою в сінях, а баба двері замкнула. Коли за вікном стихла бабина хода, він несамохіть глянув на той бік столу, на ліжко, де під рядном вимальовувалась довга сухорлява постать батькова; на обличчя падала тінь од хліба, що лежав на столі коло лампи, й Сашко не бачив, а тільки уявив собі його таким, як бачив останній раз: рідка гостра борода, запалі лиця, загострений ніс — і все сіре-сіре, як земля, коли висихає. Хотів злякатись, але роздумав: голова тяжко боліла. Схилив її на брудну, засмальцьовану подушку й миттю заснув.

* * *

Сердиться бабуся Руччиха — нема Сашка. Вже незабаром і корогви принесуть, вже ось-ось не видно, як і причет з'явиться, а його немов лизень злизав з самого ранку.

— Не бачили? — питає дівчаток, що купчаться біля дверей і з острахом та цікавістю зазирають із сіней у хату , повну ладанового диму, таємних шепотів, гудіння старого волоцюги Капитона, що, осідлавши червоний бучавий ніс окулярами, з обмотаними ганчірочкою дротиками, пріє над Псалтирем.— Не бачили Сашка?

— Сашка? Ні, бачили... на хтором номері по глею з хлопцями лазить. ;

— Ну, не сибірний тобі! — спліскує баба руками.— Зараз виноситимем, а він... Ну, як же ж таки без нього, се ж не закон! Побіжіть, дітки, котра, та гукніть. Скажіть, щоб зараз біг: батька ховають, мовляв.

Дівчатка ззирнулись, але ніхто не йшов.

— Він, бабо, нас не послухає.

— А не послухає, таківський,— згодилась баба.— Доведеться самій бігти. Ну, що ти вдієш у світі Божому.

"Хторой номер" — се стара покинута шахта, оточена височенними валами попеластого, вже порослого подекуди бур'яном, глею. Гордовито ще стримить угору й панує над сірими валами дерев'яний гострий верх копра, в якому ночами стогнуть сичі, а вдень пусто й порожньо, і тільки іноді галаслива зграя малих урвиголов, видряпавшись з спритністю котів на бантини та всякі поперечки, чинить там свої потаємні справи. Верховодить завжди Сашко, бо він дужчий за всіх, бо він не боїться ні вчительки, яка вже давно махнула на нього рукою, заспокоївшись на тім, що Сашко тільки зрідка зазирає до школи,

ні батька, чий ремінь, крім навмисне прибільшеного Сашком галасу й лементу, не лишає по собі ніяких наслідків.

Справа у Сашкової ватаги, власне, одна на сій шахті. Коли на ній не водилося сичів, то чимало було клопоту й турбот коло гороб'ячих гнізд; тепера ж горобці, маючи подвійного ворога, уникали селитись у копрі, і малі змовники дряпались туди, щоб подалі від цікавого ока й нестримного язика зажити заборонених солодощів. Під самим дахом, в добре захованім місці, вони мали тютюн, папір і сірнички, здобуті з небезпекою для власної спини з кишені якогось засну лого напідпитку батька, або дядька, або просто необережного шахтаря, що не дійшов додому під вагою гарячої від п'яного чаду голови й оберберився перепочити десь під балаганом. А як такі з'явища на шахтах — світова річ, то й запас Сашкового загону ніколи, не вичерпувався.

Сьогодня Сашко був героєм дня: одно, що не щодня ж і не в кожного батько вмирає, і така незвичайність саме сьогодня випала на його долю, а друге те, що тільки Сашко міг поставитись до такої важливої події з таким стоїчним спокоєм і знехтувати її. Він сидів на бантині, звісивши ноги й перекинувши руку за крокву, й по-молодецькому спльовував, чвиркаючи крізь зуби, після кожної затяжки: постать, що була завше предметом великих заздрощів з боку товариства. Розмова крутилася коло теми дня.

— Кінчай, хлопці,— говорив десятників Лаврусь,— та на похорон гайда, а то без нас заховають і гостинці пороздають.

— Не заховають і не пороздають,— многозначно зауважив Сашко.— Без мене не можна ховати. Не прийду, то й не ховатимуть.

— Чого ж то так?

— А так, що закон такий, що без мене батька ховати не можна. Баба Руччиха сама мені казала.

Почувши про такий авторитет, всі мовчки згодилися, що без Сашка вода не освятиться.

— Трудно тобі буде, Сашко,— сплюнувши набік, промовив забойщиків Данька.— Головне діло, що страшно ночувати самому в хаті. Я б ніколи сам не зостався на ніч.

— Я не боюсь,— відповів Сашко.— Спав же сю ніч навіть з мертвяком.

— Ну-у, з батьком... З таким мертвяком і я спав би й не боявся б.

— Що ж, що батько! Все одно мертвяк.

— Авжеж, страшно буде,— підтакнув Хома, кріпильщика Власа син. — Я б нізащо.

— Та мені й не доведеться,— пхнувши драну шапку на потилицю й здуваючи попіл з цигарки, кинув недбало Сашко.

— Як не доведеться? А де ж ти спатимеш?

— В артілі.

— В якій артілі?

— В Пуриковій. На роботу до Пурика наймусь.

Хлопці, незважаючи на всю свою віру в безмежні можливості Сашкові, проте неймовірно глянули на нього.

— Хіба він тебе візьме?

— А чому ні?

— Малий же ти.

— То байдуже. Казав — візьме, і баба Руччиха сьогодні казала.

— То до якої ж роботи?

— Водовозом.

А й справді: їм і на думку не спало, що кожний з них годиться до такої легкої роботи. Під'їхав до цмоку, накачав барило — й вези. Головне — вези, прав справжніми живими кіньми й катайся скільки хочеш. В їхній уяві вималювалась картина, як Сашко з поважним виглядом, упершись ногами в передок водовозки, а задом — у барило, править парою коней і летить вулицею, як вихор, а вони, підкравшись ззаду, чіпляються на водовозку; Сашко, зауваживши се, цьвохає їх батогом по вухах...

Картина надзвичайно принадна, й хлопці з великою заздрістю дивились на майбутнього водовоза. Данька аж зітхнув, не втерпівши.

— Щасливий ти, Сашко,— промовив він.

— Нічого, я й вас кататиму. Тільки, щоб Пурик не бачив. Сердитий!.. А то що в тебе, Хомо? Дві копійки?..

Хома хутко сховав гроші в кишеню й з острахом глянув на товаришів. Вони засміялись.

— Мати на свічку дала, як до плащаниці піду.

— Чого ж ховаєш? Не однімем,— заспокоїв Сашко.— Шкода, що не три, купили б десяток папірос.

— Цссс! — нашорошив уха Лаврусь. Славне товариство затаїло дух.

— Та де ж вони, де? — почувся голос баби Руччихи.

— На чардаку, бабусю... вони завсігди там... курять,— відповів дівчачий тоненький.

— Ов? Курять? Ось я ж їм покажу куріння.

Зарипіли щаблі під важкою бабиною ходою. Треба було думати про рятунок, бо Хома вже зблід і ладен був виявити свою присутність хлипанням.

— Лізьмо у вікна,— прошепотів Сашко,— на кришу.

— Страшно,— захлипав Хома.

— Ат... страшно. Лізь ти.

— Ні, ти лізь перший.

— Я? Ну, добре.

Сашко закинув ногу у вікно, сів верхи на лутку, ухопившись руками за дахову дошку, став на ноги й миттю зник, подригавши хвильку у вікні ногами перед здивованими товаришами.

За ним, тремтячи, як у пропасниці, вислизнув Данька, потім Лаврусь, а за Лаврусем, плачучи, за допомогою завзятого товариства опинився на даху й нерішучий, плаксивий Хома. Вони чули, як лаялась баба Руччиха,

видряпавшись на горище і побачивши на нім всі ознаки недавнього пробування їхнього там, чули, як рипіли східці, коли вона сходила додолу, і, перезираючись, тихо сміялись, стиснувши носа рукою, щоб не пирснути. Коли кремезна бабина постать захиталася від шахти, хлопці перейшли по другий бік даху й присіли, бо вертлява дівчинка, що бігла з бабою, могла скинути оком на гостроверхий копер і вгледіти їх. Сиділи так, сховавшись, аж поки ворог зник за рогом вулиці.

— Ну, а тепера,— промовив Сашко,— гайда на похорон. А то ждатимуть мене, а їм же треба плащаницю сьогодня виносити.

Щоб не перепсувати духовенству розпорядку дня, справді треба було злазити. Та се легше було сказати, ніж зробити, і в сім наші герої переконались відразу, як тільки Сашко спустив був ноги, діставши ними вікна, але пустити рук не зважився.

— Що? Не злізеш? — промовив підупалим голосом Лаврусь.— Як же воно буде тепера?

Мрійний, блакитноокий Данька тільки глянув униз, обережно нахилившись, і журливо мовчав, позираючи на товаришів. Хома, як не здержувавсь, захлипав, тихо гудучи. Сашко, скільки не лазив навкруги, зазираючи під дах, скільки не напружував мізку, скільки не морщив свого замурзаного лоба, зрештою, мусів сісти, підкресливши тим безнадійність становища.

— Головне діло,— промовив він,— що без мене не можна ховати... якщо не зліземо зараз, то сьогодня вже не буде похорону, бо попові треба плащаницю виносити. Сердитиметься, скаже, де баривсь.

— Не можна,— крізь сльози кинув Хома.— Брешеш ти! А ото що? — показав він на низку людей, що простяглась від слобідки в степ: попереду маяли корогви, виблискував на сонечку ліхтар і чорніли жалобні ризи.

— Ховають... глянь...— здивувався Лаврусь.

— І дзвонять по мертвому,— додав Данька.— А ти ж казав...

Він замовк, не договоривши.

Сашко повернув голову й дослухався. Весняний вітер доніс здалеку тужливий дзвін, що ніби ножем черконув по серцю, аж зненацька озирнувся Сашко на хлопців — чи не помітили вони такої легкодухості. Се нагадало йому, що треба рятувати престиж, так несподівано упалий. Ховали без нього! . Се було такою несподіванкою після заяви баби Руччихи, що віра Сашкова взагалі в усякі авторитети раптом безнадійно хитнулася. Холодна байдужість напала на нього. Він ліг на спину й закинув руки за голову, втопивши погляд у синю безодню, слідкував бездумно за білими прозорими хмарками, що поволі пересовувалися десь недалеко, ніби між небом і ним, і схожі були на шматки легкої бавовни. Забув навіть, що й злазити треба.

Лаврусь і Данька теж принишкли й журливо дивились перед себе в ясні весняні далечені. Було цікаво почувати себе вищими над усе, на що досі дивився тільки знизу вгору, але безпорадність становища важким каменем гнітила серденько й затуманювала очі сльозою.

А Хома вже ревів бугаєм.

— Чорт собачий! — переривав він ревище гіркими докорами.— Лі-ізь... а тепер... е-е... і не злі-і-зеш. Як скажу таткові, то він тобі... чорт соба-а-чий!..

Сашкові, зрештою, набридло слухати. Він підвівсь.

— Чого ти?.. Адже всі сидимо...

— Сидимо... чорт собачий...

— Ну, стрибай на землю, коли тут погано.

— Розу-у-мний... Сам стрибай.

— І стрибну, думаєш — злякаюсь?

— Ану, стрибни... розу-у-мний.

— Що даси?

— Одчепись... чор...

— Дай оті дві копійки, що маєш, і стрибну.

Лаврусь і Данька, посміхаючись, неймовірно дивились то на Сашка, то на Хому.

— Не бреши, не стрибнеш.

— Побий мене Бог, стрибну. Ого! Стрибав же я з естокаду...

— Ну-у, на купу вугілля.

— А тут стрибну спершу на зданіє, а звідти додолу.

Лаврусь і Данька нахилили голови й зміряли поглядом височінь з гостроверхого даху до розлогої прибудови, що звалась у всіх на шахті зданієм.

— Не... злякаєшся,— впевнено зауважили кирпаті експерти.

— Хто? Я? Овва! — кивнув Сашко головою.

— На, брехло, на! —-раптом зірвався з місця Хома.— На дві копійки, стрибай!

Сашко не сподівавсь такого повороту й завагавсь.

— Е-е,— картав Хома,— тільки хизуєшся.

— И-и, хизуєшся,— перекривив Сашко.— Сам же шкодуватимеш потім за двома копійками й рюмсатимеш,— викручувавсь він.

— Говори... рюмсатимеш... Боїшся та вже назад...

Сашко блиснув очима, рванув з Хоминих рук дві копійки, заховав у кишеню і, лігши на живіт, почав обережно сунутись з даху. Досунувшись до обрізу, він розставив руки, ухопивсь ними за краї дощок, підгорнув ноги й уперся ними в стінку, потім, пересунувши руки ближче одну до одної, вп'явся цупко пальцями в дерево й повис над широким дахом прибудови.

— Сашко... Сашко... не треба! — скрикнули разом Лаврусь і Данька.

— Ні, хай стриба,— тупнув ногою Хома,— дві копійки взяв...

Вертатись було і пізно, й неможливо, та Сашко й не думав уже про теє. Важко було зважитись і почати, а тепера — дух йому захоплювало; він уже уявив собі, як летить і як босі ноги його гепають об укриті толем дошки зданія, він почував, що стрибне влучно, і — пустив руки.

— А-ах! — вихопилось у Ааврусся з Данькою, й воші відсахнулись, закривши очі руками.

Хома нахилився з даху й дививсь униз, злісно блискаючи очима, а до горла вже навертались сльози, що дві копійки загинули марне.

— А що! — гукав знизу Сашко.— Ха-ха-ха, не стрибнув?

Лаврусь і Данька, почувши веселий голос Сашків, зраділи й мовчазливими усміхами, повними здивування й погорди за товариша, вітали Сашка згори.

— Е, що на зданіє! Ти додолу стрибни!..— гукав Хома, і спазми образи давили йому в горлі.

— І стрибну,— впевнено кинув йому Сашко й почав спускатись на животі до країв даху.

Завдання було складнішим — і вище стрибати і вже не на гнучкі дошки, а на суху, як камінь, землю, посипану буйною жужелицею. Та Сашко, підбадьорений успішним виконанням першої половини своєї програми, не зважає уже ні на що.

— Що ти робиш? — гукнув зненацька городовик, проходячи коло копра і вгледівши, як Сашко, вчепившись руками в дах, повис над трьохсажневою висотою.

Сашко од несподіванки здригнувся й пустив руки. Нелюдський крик розітнувсь у ямі, замкненій глеяними валами, й викликав розпачливий плач на гостроверхім даху.

* * *

— І-го! — котиться луною за шахтарською слобідкою тихого, задумливого літнього вечора, коли сонечко, ніби витративши за довгий день свій пекучий жар, мрійно спускається за обрій і прощальним злотистим усміхом вибачається за дневну спеку. По дорозі від недалекої річки степової з голими піскуватими берегами довгою хмарою стоїть курява, хмара робиться все довшою, наближається до слобідки, і з неї,

верхи на мокрих конях, вимальовуються зухвалі постаті наших знайомих.

Попереду, звичайно, сам Сашко.

Пролежавши три місяці в лікарні, він таки досяг своєї мети і став у рядчика Пурика за водовоза. Але щаслива доля, що винесла його на недосяжні для простих смертних шибеників високості, не затамувала його товариського серця пихою, властивою обранцям і визначним людям, тому і Лаврусь, і Данька, і навіть Хома лишились так само близькими йому, як і перше, або й ще ближчими, бо довга розлука не тільки осяяла радість побачення, а й зміцнила давню, ясну, безкорисливу приязнь. Не без впливу на добрі відносини було й те, що Сашко вдень мав під собою пару коней і водовозку, а ввечері — всі рядчикові коні на який час були до його й його приятелів послуг: їх треба було щовечора водити на купання. І Сашко мав на се повне й необмежене право, тому вся дрібна людність слобідки не мала ніякої рації вступати з ним у конфлікт: Сашко, як вареник у маслі, купався у загальній приязні й пошані.

Та сьогодня Сашкові не минулося. Пурик, що рідко пробував дома, лишаючи справи на прикажчика, приїхав додому саме тоді, як наші вершники з гуком і свистом страшним вихорем підлетіли до стайні і заїхали в двір, високо підкидаючи ліктями. Вмилені коні були сірі від пороху й важко дихали, пирскаючи тремтячими ніздрями.

— Се ж що таке, га? — як опечений, вискочив з хати без шапки лисий, грубий, присадкуватий Пурик.— Се отак коней купають, га?..

Він зірвав батога, що висів на гвіздку коло одвірка, й кинувсь до хлопців. Тих мов не було на конях. Кинувшись урозтіч, вони бігали поміж усякими бричками, бендюгами, фаетонами, водовозками, яких було повно в дворі, й спритно ухилялись від Пурикового батога, один по одному зникаючи у воротях на вулицю. Сам тільки Сашко поставивсь до

розгрому ватаги з епічним спокоєм: не звертаючи уваги на розлютованого, упрілого від біганини хазяїна свого, він заводив до стайні коней і прив'язував їх до ясел. Повиходили дехто з робітників і, регочучи, стежили за хазяїном і хлопцями.

Коли в дворі не лишилося нікого з пустунів, Пурик кинувся до Сашка.

— А все ти, все ти! Глянь, що ото з кіньми зробив!

— Що зробив? — спокійно відповів Сашко, скоса позираючи на хазяйського батога.— Нічого не зробив: які були, такими й зостались. Не поздихають...

— Що?! Дак ти ще вчити мене будеш, га?..

Пурик підняв батога й оперезав Сашка по плечах. Кінь, якого той держав за повід, кинув головою вгору, вирвав повід і одбіг насеред двору. Сашко пополотнів на виду й першу хвилю стояв нерухомий; коли ж хазяїн підняв батога вдруге, він кішкою кинувсь на нього і вчепивсь йому в руку, промовивши глухим, здавленим голосом:

— Ну-ну, не дуже! Минулося те, щоб бити... експлуататор!..

Хазяїн отетерів від несподіванки.

— Се ще що за речі? — зрештою, промовив він і, вирвавши руку, ляснув Сашка по виду раз і в другий.— Ось тобі минулося, ось тобі експлуататор!..

Кров ударила в голову Сашкові від образи: він почував на собі глузливі погляди робітників і жагу помсти в серці. Зціпивши зуби, з очима, повними сліз, він нагнув голову і з розгону тарахнув нею в грубе черево Пурикове.

— А-а,— застогнав той, впустив батога, ухопившись за живіт, і поточився на водовозку.— Ой Боже мій... що ж се таке? — водив він посоловілими очима, хитаючись то на один, то на другий бік. Робітники кинулись рятувати Пурика, а Сашко десь зник.

* * *

Шахта мовчить — ні гуркоту грохотів, ні важких безперервних зітхань пароодводів, ні цілоденної і цілонічної метушні сотень і тисяч гномів коло велетенської чорної потвори, що, мов страшенний, небачений спрут, розкинула круг себе свої довгі ноги-естокади з величезними купами чорного, блискучого вугілля під ними. Шахта мовчить, мовчить третій тиждень: дрібні гноми кинули страховище, й воно залилось. Он вони зібрались багатоголовим натовпом на майдані, похмурі, уважні, встромивши нерухомі погляди в когось, що з запалом ентузіаста промовляв до них про далеке, прекрасне. І важко було збагнути їх, мовчазних, повних зловісного спокою. Куди линуть думки їхні, важкі, як товща землі, що виснажала їх роками — чи в літнє, повне липневого сяйва небо, чи в далеч рідних сторін, звідки вигнала їх недоля, чи, може, прикуто їх до місця й зрадливих обставин, що ховають у собі щось недалеке — або бажане, або страшне?..

З Пурикового двору метушливо чимчикує пристаркуватий поліцейський надзиратель. Він допіру повернувсь звідкілясь, і на обличчі йому застигла глибока тривога. Новий мундир, підперезаний тісно поясом, револьвер коло пояса збоку в чорнім шкуратянім кобурі на рябенькім шнурку, що спускався від шиї, свідчили про надзвичайність моменту.

"Дє-є-ло труда отзовьо-оться

На поколениях живи-их,

На поколениях живих",—

донеслось до нього й примусило його зупинитись. З провулка висипала на вулицю юрба босих, в картузах і без картузів, шахтаренят. Попереду, нав'язавши на палицю червону з дрібними жовтими квітами жіночу хустку й високо підіймаючи її вгору, поважно виступав Сашко.

Вгледівши надзирателя, співаки зупинились, урвавши пісню; пєрезирнувшись мовчки, вони ладні були драла дати, та, бачивши, що Сашко, ніби нічого не помічаючи, повернув вулицею проз надзирателя, стояли й мовчали.

— Ти що ж ото вигадав, чортеня? — укрив Сашка мокрим рядном надзиратель.— Кинь, зараз мені кинь, а то вуха обірву! А, яке! І воно туди ж...

— А ми хіба що, ваше благородіє,— виправдовувався Сашко, ховаючи за спину палицю з хусткою.— Наші кажуть: чого ти, Сашко, не ходиш з хлопцями з хлаком?.. Ну, ми й пішли...

— Поговори мені! — тупнув ногою надзиратель.— Кинь зараз палицю! Кому я. говорю!.. А, дак ти не слухать...

Сашко метнувся назад і, волочачи за собою "хлак", гукнув:

— Тікай, хлопці, до наших!

Вся зграя з реготом і галасом, знявши куряву, зникла провулком.

Коли надзиратель підходив до сходки, Сашко з товаришами вже сновигав поміж дорослими, уважний, заклопотаний, перешіптуючись з помішниками своїми.

— Хицуне, облиш! — гукнув надзиратель промовцеві.— Облиш і розійдіться, бо гірше буде.

— Та кому ми заважаємо? — відповів питанням Хицун.— Треба ж нам порадитись?

— Знаю... але все-таки розійдіться. їй-бо, гірше буде. Ви знаєте, я не ворог вам, тому... ну, розійдіться, краще. Навіщо отсе?.. А тобі, Хицуне... та й другим... порадив би не ховатись, а добровільно віддатись. Їй-бо... Я по совісті. Хіба мені приємно?.. Зараз приїдуть, а ви той... їй-бо, раю вам розійтись од гріха. А ти зостанься, краще, Хицуне... І інші, кого звелено арештувати.

Натовп загув незадоволено.

— Та не я, не я, голово садова!.. Я — ніщо, можна сказать. Самі винуваті: ні в шахту, ні з рудника. Так же не можна, хлопці. Ну, от... ну, от... ба... я ж говорив вам. От і діждалися. Самі ж знаєте, які тепера часи... по голівці не погладять. Он, їдуть... здобрійте!..

З-за шахти справді виїхало десятка півтора козаків з рушницями за плечима, а з ними й справник. Натовп захвилювавсь і замовк. Хицун стояв на дзиґлику блідий, як стіна, але не ховавсь.

— Ну, що ж... розходитесь,— звернувсь він тремтячим голосом до шахтарів.— Нас чотирьох заарештують, та й по тому. Право-слово... а то справді...

Мовчання. Брязкіт зброї й пирскання коней. Надзиратель пішов назустріч справникові. Вершники під'їхали й спішились. Справник витяг якийсь папір і щось шукав очима в нім. Хвиля тяжкої тиші.

— А хто з вас Хицун?.. Ли-твинов... Захаренко... м-м... Туркин? — підвів він зрештою голову й оглянув поверх голов натовп.

— Я Хицун, пане справнику.

— Ти? — скинув на промовця гострий погляд справник.— Ну, от і чудесно: виходь сюди з рештою... з тими, що я назвав,— вас буде заарештовано, а ви — гайда по домівках!

Хицун зник у натовпі й хотів вийти, але його не пустили. Почулись викрики, погрози.

— Та ви не галасуйте,— холодно-спокійно промовив справник,— і робіть те, що вам звелено. Не жартувати ж я приїхав з вами... Ну, дак не дасте мені зробити те, що треба? Ні?.. Попереджаю, що силоміць зроблю. Розходитесь, вам говорю!..

Між шахтарями знявся страшенний гомін і ремство. Махали руками, лаялись, насувались усією масою на козаків, що стояли, держачи за поводи коней, спокійно посміхаючись. Попереду метушились дітлахи, а Сашко чомусь уявив собі, що саме в сю мить годиться підняти "хлак", і високо замаяла над головами ряба жіноча хустка.

Справник стенув плечима, повернувся й кивнув до приїжджих головою. Хицун в'юном вився поміж шахтарями, благав, умовляв... Нічого не помогло...

. . . . . .

Хицуна з товаришами було заарештовано, і справник, давши наказ надзирателеві, поїхав разом з козаками.

Довго дивився надзиратель, як виблискували на сонці дула рушниць, потім ухопився за голову й шепотів тремтячими губами:

— Я... я ж казав... Навіщо було не слухатись?.. Я ж казав...

Віддалік лежало скілька чоловік шахтарів, розкинувши руки, а трохи ближче, міцно стиснувши свій "хлак", широко розплющеними застиглими очима дивився в небо Сашко.

1913